

В.М. Степанов
д-р екон. наук, м. Одеса

Я.А. Жаліло
канд. екон. наук, м. Київ

С.Я. Полнарев
м. Одеса

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ УДОСКОНАЛЕННЯ ОBOB'ЯЗКОВОЇ СЕРТИФІКАЦІЇ ЯК ФАКТОРУ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Одним з найважливіших факторів підвищення конкурентноздатності вітчизняного виробництва в умовах динамічних процесів розвитку транзитивної економіки є своєчасне реагування на необхідність корекції сертифікаційної політики держави. В останні роки в сфері розробки та реалізації національної сертифікаційної політики періодично загострюються протиріччя, які призводять до порушення цілісності та зниження інтегральної ефективності цього важливого інституту державного регулювання. Замість консолідованих пошуків, досягнення вкрай необхідного консенсусу для цієї сфери має місце тенденція ерозії системи сертифікації.

2007 рік став черговим роком випробування української економіки на міцність. Знаходячись під потужним впливом чинників тривалої політичної невизначеності та передвборчої боротьби, вітчизняна економіка продовжувала демонструвати високі темпи економічного зростання та позитивну динаміку показників соціального розвитку.

Водночас підсумки економічного та соціального розвитку України у 2007 році виявились досить суперечливими. Поряд з високими показниками економічного зростання відбулося нагромадження тривожних симптомів макроекономічної нестабільності. Позитивні тенденції у соціальній сфері значною мірою нівельовано суттєвим прискоренням інфляційних процесів. Відтак стає зрозумілим, що подолання наявних тривких суперечностей української економіки у стратегічному аспекті вимагає активної цілеспрямованої державної політики. З нашої точки зору, зменшення негативного зовнішньоторговельного сальдо та забезпечення адекватної реакції національної економіки на підвищення внутрішнього споживчого та інвестиційного попиту вимагатимуть провадження політики захисту внутрішнього ринку та імпортозаміщення, в тому числі шляхом застосування засобів нетарифного регулювання, які не суперечать нормам СОТ щодо контролю за якістю, безпекою, відповідністю імпортованих товарів технічним, санітарно-гігієнічним, фітосанітарним та ветеринарним нормам тощо.

До засобів нетарифного регулювання належить обов'язкова сертифікація продукції.

Обов'язкова сертифікація продукції, запроваджена з 1993 року Декретом Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію», є одним з дієвих інструментів впливу держави на якість та безпечність продукції, яка виробляється вітчизняними підприємствами, а також реалізується на внутрішньому ринку України.

Метою впровадження обов'язкової сертифікації в Україні є запобігання реалізації продукції, небезпечної для життя, здоров'я та майна громадян, навколишнього природного середовища, сприяння споживачеві у ком-

петентному виборі продукції, а також створення сприятливих умов для участі суб'єктів підприємницької діяльності у міжнародному економічному співробітництві та міжнародній торгівлі.

Акцентування значної уваги на питаннях сертифікації продукції в Україні пояснювалося в 90-ті рр. ХХ ст. насамперед нерозвиненістю системи ринкових відносин, яка не дозволяла працювати належним чином «стандартним» ринковим регуляторам якості:

— через деформованість структури цін та значний рівень монополізму ціни не виступали мірилом якості товарів (висока ціна не обов'язково свідчила про високу якість і навпаки);

— через брак платоспроможності покупців останні були неспроможні кваліфіковано використати ціннову інформацію про якість товару (вибиралися насамперед дешевші, а не якісніші товари);

— виробники не мали достатніх інвестиційних ресурсів для належного реагування на вимоги споживачів щодо якості продукції;

— слабкість економічних суб'єктів не дозволила розвивати належним чином методи децентралізації відповідальності за якість та дотримання вимог стандартів якості — як через низьку правову дисципліну, так і через звичайну нездатність більшості підприємств в Україні до несення матеріальної відповідальності.

Період економічного зростання сприяв позитивним змінам у розвитку зазначених ринкових регуляторів, відтак зростання внутрішнього попиту, а також розширення експортної діяльності стали потужними стимулами досягнення українськими товаровиробниками конкурентних переваг за рахунок підвищення якості їхньої продукції.

Відтак в Україні має відбуватися закономірна еволюція системи сертифікації з урахуванням необхідності раціоналізації переліку її об'єктів та спрощення процедур. З огляду на зобов'язання, які взяла на себе Україна в рамках вступу до СОТ, інтеграції до ЄС, а також співробітництва зі Світовим банком, Перелік продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні, постійно переглядається та актуалізується. Так, останню актуалізовану версію Переліку було затверджено наказом Держспоживстандарту від 01.02.2005 № 28.

Протягом 2005–2007 років цим та ще чотирма наказами Держспоживстандарту з Переліку загалом було виключено 122 позиції продукції з низьким ступенем ризику, в тому числі 32 позиції переліку продукції, відповідність якої може бути підтверджена декларацією про відповідність.

Додатково в частині харчової продукції Законом України «Про внесення змін до деяких законів України

(щодо забезпечення якості імпортованої сільськогосподарської продукції)» скасовано обов'язкову сертифікацію імпортованої сільськогосподарської продукції, чим українське законодавство приведено до ключового принципу СОТ щодо встановлення національного режиму для імпортерів у сфері оцінки відповідності. З 201 позиції сільськогосподарської продукції за кодами УКЗД по 165 позиціях сертифікація взагалі не здійснюється.

Наказом Держспоживстандарту від 13.09.2007 № 221, який набрав чинності з 5 жовтня 2007 року, з Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні, було виключено 10 позицій харчових продуктів. Фактично із внесенням до розділу 26 «Харчова продукція та продовольча сировина» цих змін Перелік харчової продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації, скоротився майже на 30 %.

У зобов'язаннях України у сфері технічних бар'єрів в торгівлі йдеться, що Україна продовжуватиме зменшувати число категорій продукції, яка підлягає обов'язковій сертифікації третьою стороною, з огляду на широкі застосування декларації постачальника про відповідність з впровадженням відповідних технічних регламентів до кінця 2011 року.

Проте сказане не означає послаблення ролі обов'язкової сертифікації як важеля конкурентної політики держави. Зокрема, в умовах лібералізації зовнішньоекономічної діяльності застосування цього методу нетарифного захисту дозволяє обмежувати доступ на внутрішній ринок іноземної продукції, яка, з причин її низької якості, може реалізуватися практично за демпінговими цінами та завдати шкоди як вітчизняному споживачеві, так і виробникам. Причому, на відміну від традиційного протекціонізму, який може консервувати низьку якість вітчизняних товарів, система контролю за якістю продукції, яка здійснюється за принципом рівності умов для вітчизняних та іноземних виробників, навпаки, протистоїть тенденції до консервування технологічного рівня національних виробництв.

Така сертифікація не суперечить вимогам Світової організації торгівлі, зокрема, Угоді про технічні бар'єри в торгівлі, якою визнається, що жодній країні не повинно бути заборонено вжиття заходів, необхідних для захисту її важливих інтересів безпеки. Відповідно до вимог Угоди про застосування санітарних і фітосанітарних заходів СОТ, сертифікація віднесена до санітарних заходів, які кожна держава-член СОТ має право застосовувати для забезпечення безпеки та життя і здоров'я громадян. Процедури державної системи сертифікації УкрСЕПРО в Україні в цілому відповідають європейським правилам.

Між тим, в процесі вступу України до СОТ до нашої країни було висунуто вимогу щодо розмежування контролюючих повноважень між центральними органами виконавчої влади України, зокрема у сфері контролю за безпечністю харчових продуктів. З посиланням на Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів», згідно з яким Держспоживстандарт не входить до органів виконавчої влади, що мають право контролювати харчові продукти, ставиться вимога щодо скасування обов'язкової сертифікації харчових продуктів.

З нашої точки зору, рішення про скасування обов'язкової сертифікації продовольчої та низки видів не-

продовольчої продукції може негативним чином відбитися на якості та споживчих властивостях цієї продукції, що реалізується на українському ринку. Адже не можна ігнорувати несталість згаданих вище ринкових регуляторів якості, яка, тим більше, посилюється в результаті тенденції зростання інфляційних процесів, сповільнення темпів приросту реальних доходів населення, зміни структури витрат населення та зростання витрат виробників. Відтак є ризик наростання тенденцій ігнорування виробниками вимог якості та безпеки продукції з метою зниження її собівартості та отримання очікуваного рівня прибутку при послабленні загальної купівельної спроможності на ринку. Внаслідок цього відбудеться гальмування процесів розвитку вітчизняного виробництва, що зіграє негативну роль в етапах становлення української економіки та надовго зробить неконтрольованими шляхи надходження до споживчого ринку України низькосортної, неякісної, фальсифікованої та небезпечної продукції.

Досить показовим у цьому контексті є те, що, за результатами державного нагляду за додержанням стандартів, норм і правил, в останні роки спостерігається тенденція зростання випуску неякісної продукції та порушень вимог нормативної документації. Так, за 2005 рік було перевірено 6871 підприємство з яких на 5283 були виявлені порушення, що склало 76,9 %, а за той самий період 2006 р. з 6959 перевірених порушення виявлені на 5576 що становить 80,1 %. Станом на жовтень 2007 р. державним наглядом перевірено 5559 підприємств, при цьому порушення були виявлені на 4397, що складає 79,1 %.

Подібна ситуація складається й у роздрібній торгівлі. За результатами проведеного аналізу, якщо у 2005 році відсоток виявлених порушень у суб'єктів господарювання складав 95,8 % у 2006 році — 93,5 %, то за 9 місяців 2007 року він збільшився знову до 95,5 %.

Як показує аналіз даних перевірок, проведених територіальними відділами державного нагляду за останні роки, основними причинами порушень є факти недотримання вимог стандартів і законодавчих актів за показниками безпеки продукції (порушення за фізико-хімічними, фізико-механічними, мікробіологічними показниками, перевищення кількостей токсичних речовин, відсутність вхідного контролю сировини). При цьому простежується безпосередній зв'язок між процесом скорочення «Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні» і тенденцією погіршення якості продукції.

Свідомі порушення є не єдиною причиною відзначених негативних тенденцій. Досить часто представники дрібного приватного бізнесу з економічних причин не можуть забезпечити дотримання належних періодичності та рівня контролю безпеки сировини і готової продукції у зв'язку з відсутністю власних виробничих лабораторій та кваліфікованих фахівців.

Варто враховувати також подальше просування до лібералізації імпорту, в тому числі — перспективу введення в дію після вступу до СОТ низки секторальних угод, які передбачатимуть різке зниження рівня, або й скасування тарифного захисту на ринках багатьох видів споживчої продукції (зокрема — іграшки, меблі, вироби з деревини, текстиль та ін.). Приєднання України до

секторальної ініціативи «Будівельна техніка» приведе до скасування митного тарифу на всі види підйимального обладнання, що імпортується до нашої країни. Цей перелік може бути продовжений. Це створюватиме умови для додаткового припливу на український ринок імпортованої продукції, який має регулюватися засобами нетарифного захисту ринку, зокрема — сертифікації продукції.

Важливим аспектом є також те, що, скасовуючи в односторонньому порядку сертифікацію своєї продукції, Україна спонукає українських виробників-експортерів проходити таку сертифікацію в країнах, на ринках яких ця продукція знаходить збут. Це, по-перше, підвищує ймовірність необґрунтованого застосування проти українських виробників протекціоністських засобів нетарифного характеру, по-друге, призводить до втрати Україною коштів, які відтепер витрачатимуться експортерами на оплату сертифікаційних послуг за кордоном. Значно більш продуктивним видавалося б удосконалення вітчизняної системи сертифікації та укладення на цій підставі міжнародних угод з основними торговельними партнерами щодо взаємного визнання сертифікатів. Така вимога була висловлена на зустрічі керівників вітчизняного машинобудування, яка була проведена у 2005 році в Маріуполі.

Таким чином, одномоментне скасування обов'язкової сертифікації є не тільки необґрунтованою поступкою західним партнерам, але й фактично призведе до неможливості виконання Урядом України вимог статей 42 і 50 Конституції України щодо захисту прав споживачів на вільний доступ до інформації про якість продуктів, а також на здійснення державою контролю за якістю і безпечністю харчових та інших продуктів. Держава втрачає дієвий важіль своєї конкурентної політики.

Зокрема, в Україні досі не запроваджені також Закон «Про державний ринковий нагляд» та директиви ЄС, які регламентують вимоги до продукції, умови її виробництва, правила відбору та контролю. На більшості підприємств-виробників не запроваджено систем забезпечення безпеки харчових продуктів, не відповідає вимогам європейських регламентів Закон України «Про безпечність та якість харчових продуктів». Відтак спроби скасування національної системи сертифікації без належного інституційного та методологічного забезпечення європейської моделі контролю можуть призвести до вельми негативних наслідків не лише для вітчизняних виробників, але й для споживачів, створити сприятливі умови для безконтрольного виробництва і ввезення до України небезпечної, фальсифікованої і недоброякісної продукції, тим самим поставивши під загрозу стан здоров'я населення країни і його економічний добробут.

Відтак перехід від обов'язкової сертифікації до європейської (міжнародної) моделі оцінки відповідності має відбуватися поступово та супроводжуватися скоординованою роботою щодо створення на законодавчому, нормативному та інфраструктурному рівні ефективної системи контролю за якістю та безпекою продукції. Скасування обов'язкової сертифікації продуктів повинен передувати певний перехідний період, під час якого необхідно організувати державний контроль у відповідності з європейським та міжнародним досвідом, а саме:

— законодавчо закріпити відповідальність виробників (постачальників) за введення в обіг неякісних та небезпечних харчових продуктів;

— прийняти Закон України «Про державний ринковий нагляд»;

— привести законодавство України у відповідність з Регламентами Європейського Союзу 178/2002/ЄС і 882/2004 ЄС;

— запровадити в Україні стандарти та рекомендації міжнародної Комісії Кодекс Аліментаріус стосовно якості та безпечності харчових продуктів.

Доцільним видається запровадження науково обґрунтованої диференціації продукції за рівнем ризику, що дозволить раціоналізувати Перелік продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації. Так, наразі стадію практичної апробації проходить розроблена вітчизняними фахівцями багатофакторна математична модель оцінювання рівня ризику продукції для життя, здоров'я людей та навколишнього середовища з метою визначення кількісної оцінки ступеня ризику. За результатами її проведення продукція, що підлягає обов'язковій сертифікації, буде розподілена наступним чином: за умови встановлення низького ступеня ризику — сертифікація не проводиться, середнього — запроваджується декларація про відповідність виробника (постачальника), високого — проводиться оцінка відповідності третьою стороною, тобто сертифікація. Спрощення системи забезпечення дотримання вимог щодо якості та здешевлення її послуг з одночасним збільшенням її ефективності та всеохопності дозволять уникнути реальної на сьогодні загрози руйнування цієї вкрай важливої для національної безпеки складової, прискорити формування цивілізованої, ефективної ринкової економіки.

Використання обов'язкової сертифікації продукції як інструмента конкурентної політики держави сприятиме формуванню прагматичної зовнішньоекономічної політики держави, в тому числі — розробці та впровадженню стратегічної програми адаптації та реалізації потенціалу членства України в СОТ.

На завершення хотілося б звернути увагу на слідуючі аспекти розглянутої проблеми обов'язкової сертифікації товарів.

1. Проблема удосконалення національної сертифікації являє великий практичний інтерес як для широких мас населення так і для вітчизняного виробника, оскільки грає важливу роль захисту інтересів споживача та виробника.

Сертифікаційна політика, що формується зараз, головним провідником якої є Держспоживстандарт України у своїй основі вписується в світову практику та не може розглядатися як виключно українська («містечкова»).

2. Безсумнівно, проблема підвищення якості продукції, що виробляється у країні та імпортується, є виключно важливою. Але, вкрай необхідно уникати мало обґрунтованих у науковому плані вольових рішень. Потрібно проведення великої ретельної роботи. Витіснення неякісної продукції з вітчизняного ринку слід робити економічними методами, до яких відноситься дозволені в СОТ процедура обов'язкової сертифікації.

3. В умовах нарощення вільного обороту в Україні генно-модифікованої продукції (ГМ-організмів) та передбаченістю та небезпекою ГМ-організмів вкрай

важливо підвищення ролі та ефективності технічного регулювання та різних служб, відповідаючи за національну безпеку. В той час, як зарубіжні імпортери такої продукції вимагають доказів її небезпеки, Україна

має право та повинна вимагати докази безумовної безпеки такої продукції, особливо на фоні наявності ресурсів виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції.

В.А. Ткаченко

д-р екон. наук

В.М. Матієнко

м. Дніпропетровськ

МЕТОДИ ОЦІНКИ ВЕНЧУРНИХ ПРОЕКТІВ: ОСОБЛИВОСТІ ТА МОЖЛИВІ ПІДХОДИ

Вступ. На сьогодні інноваційна діяльність виступає основою нової форми конкуренції, яка ґрунтується, не на поточному, а на майбутньому стані підприємств [1]. Це конкуренція управління та організаційних рішень, які мають вирішальний вплив на характер структурних перетворень в їх особливій формі — в забезпеченні ефектів та умов розвитку в стратегічному, довгостроковому плані за рахунок високого рівня якості та широкого спектру оновлення товарної структури та зміни технологій і способів виробництва товарів та послуг.

Постановка завдання. В умовах принципів зрушень в складі та характері інформаційного, технологічного та інституційного базису господарських структур, гостро постають проблеми розробки нових методів керування та реалізації системи заходів, спрямованих на опанування нових видів продукції (продуктові інновації), вдосконалення або створення нових виробничих технологій (технологічні інновації), створення та формування умов, які б забезпечили зміцнення ринкових позицій, умов доступу до інформаційних, матеріальних ресурсів, в тому числі розробку нових методів та інструментів активізації інноваційної діяльності та вибору засобів досягнення цілей та методів оцінки результативності венчурних проектів [1, 2].

Результати. Головна мета венчурного фінансування інноваційних проектів зводиться до того, що грошові кошти одних підприємницьких структур та інтелектуальні можливості інших (оригінальні ідеї або технології) об'єднуються в реальному секторі економіки для того, щоб принести новій компанії прибутки. Роль інвестора в успішному розвитку проінвестованої компанії не обмежується лише своєчасним фінансуванням, а включає одночасно інвестування власного досвіду ведення бізнесу та ділових зв'язків, які сприяють розширенню діяльності компанії, появі нових контактів, партнерів та ринків збуту. Оскільки вирішальна роль в успішності венчурного проекту належить не стільки ідеї, яка лежить в основі продукту або технології, скільки якості управління проектом, тож венчурного капіталіста менше цікавлять тонкощі наукової ідеї, при цьому він приділяє значну увагу детальній оцінці потенційних можливостей капіталізації цієї ідеї та організаційних здібностей керівника та управлінського персоналу компанії.

Огляд публікацій та досліджень свідчить, що проблема оцінки венчурних проектів та забезпечення їх ефективності розроблялася рядом зарубіжних та вітчизняних вчених-економістів, серед яких: В. Мартиненко, Р. Кантер, П. Друкер, Й. Шумпетер, А. Дагаєв, Л. Водачек, О. Водачкова, А. Пересада.

Мета експертизи інноваційного венчурного проекту полягає в оцінці наукового та технічного рівня проекту, можливостей його виконання та ефективності, наслідків його реалізації. Ґрунтуючись на результатах експертизи приймаються рішення стосовно доцільності та обсягу фінансування, що, на нашу думку, обумовлює основні принципи проведення експертизи, зокрема:

- системність організації експертної роботи та єдності її нормативно-методологічного забезпечення;
- незалежність та правову захищеність учасників експертного процесу, їх компетентність та заінтересованість в отриманні об'єктивних результатів;
- наукову та економічну обґрунтованість експертних оцінок, їх орієнтацію на світовий рівень розвитку науки та техніки, норм та правил техногенної і екологічної безпеки, вимог стандартів і міжнародних угод;
- об'єктивність прийраних рішень по результатам експертизи.

Сучасні методи оцінки інвестиційних проектів базуються на припущенні, що інвестиційний проект розробляється, базуючись на цілком визначених припущеннях щодо капітальних та поточних витрат, обсягів реалізації зробленої продукції, цін на товари, часових рамок проекту. Незалежно від якості і обґрунтованості цих припущень майбутній розвиток подій, пов'язаних з реалізацією проекту, завжди неоднозначний. Це основна аксіома будь-якої інвестиційної діяльності. У зв'язку з цим, практика інвестиційного проектування розглядає серед інших, аспекти невизначеності та ризику.

У світовій практиці фінансового менеджменту використовуються різні методи аналізу інвестиційних проектів. Серед найбільш розповсюджених можна назвати такі:

- метод коригування норми дисконту;
- аналіз чутливості критеріїв ефективності (чистий дисконтований дохід (NPV) внутрішня норма прибутковості (IRR) та ін.);